

KARO PADĖTIES REŽIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE 1919–1939 M. IR VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į KARIUOMENĘ

Dr. Modestas Kuodys
Kauno IX forto muziejus

***Anotacija.** Straipsnyje siekiama įvertinti, kiek nuolatinis karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje (1919–1939 m.) paveikė visuomenės požiūrį į kariuomenę. Aiškinamasi, kada ir kokie ypatingų valstybės apsaugos įstatų nustatytos tvarkos aspektai labiausiai trikdė kasdienį piliečių gyvenimą, kiek dėl to kaltinta kariuomenė. Taip pat apibendrinamas Lietuvos politinės ir karinės valdžios požiūris į karo padėties režimą, jo reikšmę valstybės ir jos ginkluotųjų pajėgų įvaizdžiui.*

***Pagrindiniai žodžiai:** Lietuvos Respublika, karo padėtis, kariuomenė, visuomenė, vidaus politika.*

ĮVADAS

Lietuvos Respublikos kariuomenė per pirmąjį neilgą savo autentiškos raidos etapą (1918–1940 m.) patyrė ištis rimtų išbandymų. Tai – kovos už Nepriklausomybę vos ne išsyk su trimis galingais priešais, rusenantis ir vis karštomis kibirkštimis sužaižaruojantis teritorinis konfliktas dėl Vilniaus, Klaipėdos problema, ginkluoti pučai ir perversmai šalies viduje, nuolatinė karo padėtis. Pastaroji tiesiog tapo kasdienybe, nes tęsėsi beveik dvidešimt metų – išskyrus du trumpus tarpsnius – 1926-ųjų antroje pusėje ir 1938–1939 m. Dar paradoksaliau atrodo tai, kad didžiąją to laikotarpio dalį, kai šalyje funkcionavo ypatingasis teisinis-administracinis režimas, daugiau ir mažiau aktyvių karo veiksmų Lietuvos teritorijoje arba jos pakraščiuose nevyko. Prasidėję 1919-ųjų pradžioje, jie faktiškai ilgam nurimo 1923-iaisiais. Esant tokiai situacijai, karo padėties ilgalaikiškumas tapo nenatūralus. Bet toks reiškinys – ne vien „lietuvų

problema“ ir ne vien praeities dalykas¹. Panašių atvejų, kai išimtinė teisinė-administracinė būseną valstybėje tampa kone permanentinė, XX a., ypač jo antrosios pusės – „pokolonijinio“ pasaulio istorijoje, yra buvę nemažai. Kad ir kokį iš tų atvejų imtume nagrinėti – kiekviename galime rasti universalių bruožų, daugiau ar mažiau jungiančių tam tikra prasme panašias įvairių valstybių patirtis. Tai žinoti svarbu ne tik dėl lyginamųjų istorijos tyrimų perspektyvos, bet ir „praktiniais sumetimais“, ypač turint galvoje 2018 m. lapkričio pradžioje žiniasklaidoje pasirodžiusius pranešimus apie Lietuvos ketinimus artimiausioje ateityje atnaujinti karo padėties reglamentaciją². Be to, bent jau formaliu pretekstu atsigręžti į praeitį ir darsyk įvairiais rakursais pažvelgti į ilgalaikio ypatingojo režimo Lietuvoje fenomeną gali tapti ir Lietuvos Respublikos bei jos ginkluotųjų pajėgų susikūrimo šimtmečio sukaktis. Tai gera simbolinė proga ne tik platesniesiems visuomenės sluoksniams, bet ir istorikų bendrijai tam tikra prasme iš naujo permąstyti esminius, atrodytų, jau gana nuodugniai ištyrinėtus minėto laikotarpio faktus, reiškinius ir jų vertinimus. Karo padėties „klausimas“ Lietuvoje (1919–1939 m.) taip pat priklauso kategorijai temų, kurias istorikai jau yra nemažai ir įvairiapusiškai „vartę“, bet kurios vis dar kelia diskusijas. Glaustai apžvelgiant istoriografiją aptariama tema, reikėtų pažymėti keletą esminių dalykų.

Gana daug dėmesio karo padėties temai, tiesa, tendencingais, pro-

¹ Galima pateikti kone „vakarykštės dienos“ pavyzdžių. Antai daugelis 2011 m. Arabų pavasario paliestų Artimųjų Rytų ir Šiaurės Afrikos šalių metų metus iki tol gyveno sukaustytos vienokios ar kitokios ypatingosios padėties „ledo“. (Glausta, bet konceptualią ryškesnių atvejų lyginamąją analizę žr.: Zwitter, A. The Arab Uprising. State of Emergency and Constitutional Reform, http://www.airuniversity.af.mil/Portals/10/ASPJ_French/journals_E/Volume-05_Issue-2/Zwitter_e.pdf). Net NATO narėje Turkijoje po nepavykusio bandymo 2016 m. liepą nuversti prezidentą Redžepą Tayrą Erdoganą įvesta nepaprastoji padėtis paskui buvo pratęsta septynis kartus iš eilės ir galiojo iki 2018 m. vidurio (Кейлю Х., Елкина А. Что произошло в Турции за время действия чрезвычайного положения?, <https://p.dw.com/p/31bPM>). O tų pačių metų pabaigoje po Rusijos kariinių jūrų pajėgų surengto išpuolio Kerčės sąsiauryje Ukraina, siekdama bent jau simbolinio politinio demaršo, per žiniasklaidos priemones plačiai išgarsino dekretą dėl karo padėties įvedimo dalyje savo teritorijos (Martial law expires in Ukraine, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-russia-martiallaw/martial-law-expires-in-ukraine-idUSKCN1OP0QV>).

² Atnaujinamas karo padėties įstatymas, <https://www.lzinios.lt/lietuva/atnaujinamas-karo-padeties-istatymas/251974>.

pagandiniais sumetimais, buvo skiriama sovietmečiu. Nuo 1990-ųjų, išlaisvėjus intelektualinei atmosferai, daugelis tų privalomų dogmatiškų vertinimų buvo peržiūrėti, esmingai pakoreguoti. Tačiau ypatingojo teisinio-administracinio režimo gana ilgai beveik nemėginta specialiai kompleksiskai tyrinėti. Dažniausia analizuoti paskiri jo aspektai, o pati karo padėtis tarsi likdavo kontekste. Solidų indėlį, praplėtusį šio specifinio reiškinių suvokimą, pirmiausia konstitucionalizmo plotme, paliko Mindaugas Maksimaitis³. Autoritarinės santvarkos ir karo padėties sąveiką savo monografijose apie prezidentą Antaną Smetoną konceptualiai įvertino istorikai Liudas Truska⁴ ir Alfonsas Eidintas⁵. Tvirtą pamatą Lietuvos kariuomenės istoriografijoje padėjo Jonas Vaičėnionis⁶. Tai iš esmės paskatino kelių papildomų tyrimų atsiradimą. Pirmasis priklauso šių eilučių autoriui, savo disertacijoje pabandžiusiam apibendrinti karo padėties funkcionavimą Lietuvoje 1919–1940 m.⁷, o antrasis – Andrejui Stolarovui, nuodugnai išnagrinėjusiam karinių teismų sistemą⁸. Kol kas pats naujausias darbas, kuriame į karo padėtį atsigręžiama kaip į vieną iš veiksnių, lėmusių Lietuvos politinės ir karinės vadovybės santykius, yra Kęstučio Kilinsko daktaro disertacija⁹.

Taigi, mus dominančios temos istoriografija yra gana gausi ir įvairi, tačiau tam tikrų probleminių aspektų plėtojimo ir interpretacijų galimybės, atrodo, dar nevisiškai išsemtos. Šis straipsnis – tai glaustas bandymas

³ Paminėsime tik kai kuriuos darbus iš išpūdingos profesoriaus bibliografijos: Maksimaitis, M. Tautininkų fašistinė diktatūra, *Buržuazinė diktatūros Lietuvoje valstybiniai teisiniai aspektai*. Vilnius, 1976; Maksimaitis, M. Teisinės valstybės modelis, *Mykolo Rūmerio mokslas apie valstybę*. Vilnius, 1997; Maksimaitis, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius, 2001; Maksimaitis, M. *Lietuvos konstitucijų istorija (XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius, 2005.

⁴ Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996.

⁵ Eidintas, A. *Antanas Smetona: Politinės biografijos bruožai*. Vilnius, 1990; Eidintas, A. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012.

⁶ Vaičėnionis, J. *Lietuvos kariuomenės valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*. Vilnius, 2004.

⁷ Kuodys, M. *Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.* Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas, 2009.

⁸ Stolarovas, A. *Lietuvos Respublikos karinė justicija 1919–1940 m.* Kaunas, 2014.

⁹ Kilinskas, K. *Civilinės ir karinės valdžios sąveika Lietuvoje 1918–1940 m.* Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2018.

pateikti keletą tokių perdėm nepretenzingų „proginių“ pamąstymų. Bet pirmiausia norėtuši atskirai pakomentuoti iš pažiūros gana keistoką jo pavadinimą. Toks jis pasirinktas sąmoningai, autoriui iškėlus hipotetinę prielaidą, kad visuomenės požiūris į karo padėtį ir kariuomenę, kaip šį ypatingąjį režimą turėjusią administruoti instituciją, dėl tam tikrų juridinės ir faktinės situacijos nesutapimų nagrinėjamu laikotarpiu kai kada galėjo gana aiškiai skirtis. Trivialiai tariant, jei karo padėties egzistavimas, jos nustatyta tvarka ir keldavo kažkokį nepasitenkinimą piliečiams, dėl to jie nebūtinai visą „kaltę“ pirmiausia versdavo kariuomenei, nes kariškių išitraukimas į ypatingojo režimo nuostatų įgyvendinimą laikui bėgant labai sumenko. Kaip tik šį niuansą ir norima akcentuoti. Todėl straipsnio tikslas suformuluotas taip: įvairių istorinių šalių analizės ir sintezės būdais įvertinti, kiek ir kaip nuolatinis karo padėties režimas galėjo paveikti Lietuvos visuomenės požiūrį į kariuomenę. Kad tai būtų galima įgyvendinti, numatyta atlikti du uždavinius:

1) Išanalizuoti, kokie karo padėties tvarkos aspektai kėlė daugiausia nepasitenkinimo civiliams ir kiek dėl to kaltinti kariškiai.

2) Apibendrinti Lietuvos politinės ir karinės vadovybės reakciją į karo padėties išsūkius kariuomenės reputacijai.

Deklaravus tokius kognityvinius siekius, atrodo, būtina iš karto sąžiningai pripažinti, kad jų įgyvendinimo rezultatai tam tikra prasme bus riboti, t. y. daliniai. Pirmiausia dėl to, kad ilgalaikės karo padėties poveikio Lietuvos kariuomenės įvaizdžiui ir reputacijai įvertinimas nelabai gali būti kitoks, kaip tik hipotetinis, orientacinis, atviras diskusijoms, nes sunku rasti instrumentą, leidžiantį objektyviai išmatuoti to poveikio mastą ar laipsnį. Nėra jokios šabloninės kriterijų skalės, galinčios pasitarnauti pavyzdžiu, nėra sutarta ir dėl pačių tokio „matavimo“ vienetų. Akivaizdu, kad tokios sąvokos kaip „didelis“ ir „mažas“, „žymus“ ir „nežymus“ – labai abstrakčios, reliatyvios. Apie vieno ar kito reiškinio kokybę įmanoma spręsti tik lyginant ir pasitelkiant empiriškai „išgaunamus“, „pasveriamus“ rodiklius. Iš čia kyla antroji problema, lemianti mūsų įžvalgų subjektyvumą dėl įvairių išlygų. Mat pats šio straipsnio koncepcijos įgyvendinimas, šiandienos akimis žiūrint, neišvengiamai turėtų remtis sociologinių visuomenės apklausų duomenų analize. Deja, pirmąjį nepriklausomybės dvidešimtmetį nugyvenusioje Lietuvoje tokie tyrimai nebuvo atliekami. Gyventojų nuotaikas savo ataskaitose fiksavo tik slaptas žinias rinkusių vidaus reikalų ir krašto apsaugos sistemų

pareigūnai. Tokio pobūdžio medžiagos Lietuvos centrinio valstybės archyvo fonduose gana gausu, tačiau tų dokumentų informacija, vertinant jų išsamumą, – labai įvairi, o karo padėties klausimu dažnai ypač fragmentiška. Cenzūruota to meto periodika taip pat nėra pernelyg iškalbinga tyrėjui. Kiti šaltiniai mus dominančia tema – atsiminimai, dienoraščiai – ganėtinai subjektyvūs, dažnai labiau atspindintys paskiros asmenybės nuomonę, nei platesnių visuomenės sluoksnių požiūrį. Juolab kad XX a. 3–4 dešimtmečių Lietuvos visuomenė buvo nevienalytis, sluoksniuotas darinys¹⁰, veikiamas nemažų vidaus socialinių, politinių ir tautinių prieštaravimų¹¹. Didžiausią įtaką to darinio būsenai turėjo jo lietuviškasis branduolys, apėmęs apie 80 procentų visų gyventojų – daugiausia katalikų tikėjimo, šiek tiek raštingų smulkių ir vidutinių ūkininkų. Etninių lietuvių miestiečių – pramonės darbininkų, verslininkų, inteligentų grupės (kiekviena atskirai) sudarė tik po kelis procentus nuo bendro piliečių skaičiaus. Tautinės mažumos – žydai, lenkai, vokiečiai ir provokiškai orientuoti Klaipėdos krašto lietuvninkai – iš esmės gyveno savo atskirą visuomeninį gyvenimą, jų santykiai su lietuvių dauguma ir jos sukurta valstybe visą nepriklausomybės dvidešimtmetį buvo ganėtinai šalti, o kai kuriais etapais – net ir aiškiai komplikuoti. Lėtą, menkai rezultatyvią tautinių mažumų integraciją, taip ir nepasibaigusią tikrai darnios, konsoliduotos Lietuvos piliečių bendrijos susiformavimu, lėmė abiejų sąveikavusių pusių tarpusavio nepasitikėjimas, politinių orientyrų ir preferencijų skirtumai. Lietuvos lenkai dairėsi į Varšuvą¹², vokiečiai ir

¹⁰ 1937 m. sausio 1 d. duomenimis, Lietuvoje (be Vilniaus krašto) buvo apie 2,5 mln. gyventojų. Iš jų 80,6 proc. sudarė lietuviai, 7,1 proc. – žydai, 4,1 proc. – vokiečiai, 3 proc. – lenkai, 2,4 proc. – rusai. 80,5 proc. gyventojų buvo katalikai, 9,5 proc. – evangelikai liuteronai. Miestuose gyveno tik 16 proc. visų piliečių. Žr.: *Vadovas po Lietuvą*. Red. P. Barauskas, A. Vabalas. Kaunas, 1938, p. 16–17.

¹¹ Laurinavičius, Č. Valstybės visuomenės politika // *Lietuvos istorija, t. X, d. I (Nepriklausomybė 1918–1940)*. Vyr. red. Č. Laurinavičius. Vilnius, 2013, p. 15–17; Laurinavičius, Č. Laimėjimai ir atsilikimo apraiškos // *Ten pat*, p. 330–336.

¹² Apie lenkų padėtį Lietuvoje žr.: Buchowski, K. Retorsijos įkaitai (Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais). *Darbai ir dienos*, t. 34, Kaunas, 2003, p. 49–101.

klaipe diečiai – į Berlyną¹³, žydai jautėsi išstumti iš politinės sferos, viešojo administravimo sektoriaus, todėl gana didelė jų jaunesniosios kartos dalis „užsikrėtė“ Maskvos Kominterno idėjomis¹⁴. Tačiau valstybės vairą laikantys lietuvių politinio elito atstovai nebuvo linkę labiau paisyti mažumų pageidavimų, apskritai puoselėjo viltis kuo greičiau ir kuo labiau sulietuvinti Lietuvą. Dėl to „kitataučiai piliečiai“ kiekvieną lietuvių valdžios inicijuojamą šalies vidaus gyvenimo policinės kontrolės stiprinimo žingsnį (glaudžiai susijusį su karo padėties režimu) daugeliu atvejų galėjo traktuoti kaip sąmoningas, nors ir korektiškai motyvuotas, pastangas dar labiau suvaržyti „nelojalių mažumų“ saviraišką.

Tad apibendrinti Lietuvos visuomenės, kaip visumos, požiūrį į vieną ar kitą reiškinį valstybėje galima tik su nemažomis išlygomis, pritaikant gerokai supaprastintą schemą. Šiame straipsnyje kaip tik ir nueita šiuo keliu, Lietuvos visuomenės nuomonės pagrindine reiškiama laikant gausiausią jos dalį, apimančią „titulinės“ lietuvių tautos agrarinį sluoksnį. Iš jo buvo kilęs ir beveik visas to meto politinis šalies elitas.

Tokia ribota visuomenės samprata, viena vertus, gerokai susiaurina tiriamojo lauko horizontą, kita vertus, padaro labiau aprėpiamą tą gausią, nors ir nepakankamai informatyvią medžiagą, kuria tenka remtis atliekant tyrimą. Taigi, situacija ganėtinai specifiška. Vis dėlto manytume, jog šaltinių ribotumas ir nepakankamas objektyvumas neturėtų tapti tuo barjeru, kuris sustabdo istoriką, siekiantį iškelti vieną ar kitą probleminį klausimą, pabandyti į jį bent iš dalies atsakyti – jei ne „matematiškai – preciziškai“, tai nors „humanitariškai – hipotetiškai“. Optimistiškai samprotaujant, bet kokia, kad ir iš duomenų trupinių sukonstruota, kad ir „silpnų vietų“ turinti analitinė pozicija, vis tiek labiau praveria duris į problemos pažinimą, išaiškinimą, nei išankstinis dogmatiškas metodologinis nusistatymas, kad „košės iš kirvio neišvirsi“, „vežimo iš skiedros nepriskaldysi“, todėl to imtis net neverta.

¹³ Žr.: Žalys, V. *Ringen um Idetität: Warum Litauen zwischen 1923 und 1939 im Memelgebiet keinen Erfolg hatte. Kova dėl identiteto: Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.* Lüneburg, 1993; Jakubavičienė, I. Lietuvos vokiečių Kultūrverbando ryšiai su Vokietija 1933–1940 metais. *Istorija*, 2006, Nr. 64, p. 40–51; Jakubavičienė, I. Ar pagrįstai Lietuvoje vokiečių Kultūrverbandas buvo valstybės saugumo institucijų akiratyje 1933–1945 metais? *Istorija*, 2010, Nr. 2, p. 34–45.

¹⁴ Truska, L. *Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio*. Vilnius, 2005, p. 129.

KARO PADĖTIES REŽIMO LIETUVOS RESPUBLIKOJE (1919–1939 M.) TURINYS IR EVOLIUCIJOS BRUOŽAI

Prieš pradėdant nagrinėti, kaip ilgalaikė karo padėtis Lietuvos Respublikoje paveikė kariuomenės įvaizdį visuomenės akyse, būtina pateikti pačius svarbiausius bendruosius duomenis apie šio teisinio-administracinio režimo turinį ir pristatyti esmines per dvidešimtmetį išryškėjusias jo raidos tendencijas.

Karo padėtį laikinojoje sostinėje Kaune ir keliose aplinkinėse apskrityse įvedė Mykolo Sleževičiaus vyriausybė, 1919 m. vasario 7 d. priėmusi ir kovo pradžioje spaudoje paskelbusi specialų įstatymą, pavadintą *Ypatingais valstybės apsaugos įstatais*¹⁵. Tai nebuvo visiškai originalus teisės aktas – jį rengiant akivaizdžiai remtasi atitinkamais iš carinės Rusijos „paveldėtais“ šaltiniais¹⁶. Karo padėties režimas, per vienus metus palaipsniui išstūmus bolševikus, bermontininkus ir sustabdžius lenkus, įsigaliojo visoje Lietuvos vyriausybei pavaldžioje teritorijoje. Ypatingi valstybės apsaugos įstatai Lietuvos kariuomenės karinės administracijos atstovams – miestų ir apskričių karo komendantams – karo padėties laikotarpiu suteikė plačius įgaliojimus reguliuoti civilinį gyvenimą, pajungti jį krašto gynybos poreikiams. Karo komendantūros galėjo kontroliuoti prekybą, materialinių ir darbo resursų naudojimą, asmenų judėjimą, nustatyti transporto prievoles, prižiūrėti viešąją tvarką, vykdyti spaudos cenzūrą, uždrausti susirinkimus. Tam pakako viešo privalomo karo komendanto įsakymo. Už tokių įsakymų nevykdymą grėsė rimtos administracinės sankcijos – piniginės baudos, areštas, ištrėmimas, izoliavimas koncentracijos stovykloje arba net perdavimas kariniams teismams (laikinei sudaromam karo lauko arba nuolatiniam Kariuomenės teismui)¹⁷. Šie bylas nagrinė-

¹⁵ Ypatingi valstybės apsaugos įstatai. *Laikinosios Vyriausybės žinios* (toliau – LVŽ), 1919 kovo 5, Nr. 4–42. Šiek tiek atnaujinta jų redakcija, galiojusi visą paskesnę dvidešimtmetį, buvo paskelbta po mėnesio. Žr.: LVŽ, 1919 balandžio 4, Nr. 5–55.

¹⁶ Жр.: Правила о местностях, объявленных состоявшими на военном положении // *Свод законов Российской империи* (В пяти книгах. Ред. И. Д. Мордухай-Болтовский, кн. 1, т. 2. С. Петербург, 1912, с. 170–174.

¹⁷ Išsamiai žr.: Stoliarovas, A. *Lietuvos Respublikos karinė justicija 1919–1940 m.* Kaunas, 2014.

jo supaprastinta, pagreitinta tvarka ir skelbdavo griežtus nuosprendžius. Už šnipinėjimą, sabotажą, kenksmingą agitaciją ir kitokią pagalbą priešui, taip pat už organizuotus kriminalinius nusikaltimus buvo numatyta mirties bausmė arba ilgi metai sunkių darbų kalėjimo.

Karo padėties nuostatos, suspendavusios arba smarkiai apribojusios pagrindines pilietines laisves, aiškiai kirtosi su Vasario 16-osios deklaracijoje pateikta demokratinės Lietuvos vizija, ypač kai jų galiojimo trukmės ir sąlygų klausimas politiškai ėmė darytis vis labiau neapibrėžtas ir komplikotas. Vadinamuoju „Seimų laikotarpiu“ (1920–1926 m.) po karštų ginčų tarp valdžioje dominavusių krikščionių demokratų stovyklos ir kairiosios opozicijos (socialdemokratų ir tam tikrais epizodais – valstiečių liaudininkų) Ypatingų valstybės apsaugos įstatų nustatytų griežtų suvaržymų poveikį Lietuvos vidaus gyvenimui nuolat siekta optimizuoti. Dėl to XX a. trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje taikyta karo padėties ribojimo praktika, paremta teritoriniu ir instituciniu principu. Išimtinis režimas paliktas galioti tik ten, kur Krašto apsaugos ministerijos (KAM) nuomone, Seimui pritarus, tai buvo būtina. Karo padėtis tada nuolat galiojo visose pietinėse ir rytinėse apskrityse arba tam tikruose jų valsčiuose, besiribojančiuose su Lenkijos užimta teritorija, t. y. išilgai „pafrontės“ – demarkacijos linijos, visoje geležinkelių zonoje ir kariuomenėje (tiek teritorijos apsaugos, tiek vidaus tvarkos požiūriu)¹⁸. Ypatinąjo režimo sąlygomis tuo metu beveik nuolat gyveno ir laikinoji sostinė Kaunas.

1926 m. antroje pusėje, Seime daugumą sudarius kairiajai koalicijai (valstiečiams liaudininkams, socialdemokratams ir tautinių mažumų atstovams), karo padėtis Lietuvoje pirmą kartą buvo visiškai atšaukta (išskyrus 1 km pločio juostą išilgai demarkacijos linijos)¹⁹. Tai padarė ryškų poveikį šalies visuomeniniam gyvenimui ir iš jo kylančios politinės veiklos (neretai nebrandžios, nepakankamai atsakingos, kartais net destruktivos) plėtotei, nes neliko griežtų susirinkimų rengimo, organizacijų veiklos ir spaudos leidybos kontrolės rėmų.

¹⁸ Žr.: Karo stovio panaikinimo įstatymas. *LVŽ*, 1920, kovo 4, Nr. 20–255; Įstatymas karo stoviui įvesti. *Vyriausybės žinios* (toliau – *VŽ*), 1920, liepos 23, Nr. 41–430. Karo stoviui įvesti įstatymas. *VŽ*, 1922, rugsėjo 8, Nr. 105–823.

¹⁹ Karo stovio panaikinimo įstatymas. *VŽ*, 1926, liepos 2, Nr. 242–1582.

1926 m. antrosios pusės M. Sleževičiaus vadovaujamos kairiosios vyriausybės valdymo pusmetis, paženklintas karo padėties atšaukimo, prieštaringų žingsnių kadru politikoje ir skirstant lėšas, Lietuvos kariuomenėje sukėlė didelį nepasitenkinimą, turėjusį lemiamą reikšmę sėkmingai gruodžio 17-osios karinio perversmo baigčiai, atvėrusiai kelią į valdžią tautininkams (Respublikos prezidento postą užėmusiam Antanui Smetonai, Ministrų Kabineto vadovu tapusiam Augustinui Voldemarui) ir jų greit eliminuotiems laikiniems sąjungininkams krikščionims demokratams. Perversmo metu Lietuvoje iš naujo įvesta karo padėtis²⁰ nebuvo kaip nors apribota ar atšaukta iki pat 1938 m. lapkričio. Iš pradžių ji atrodė visai pagrįsta, nes intensyviai „medžioti“ komunistai – jų sąmokslu užkardymas oficialiai laikytas tikrąja „tautinių jėgų“ įvykdyto perversmo priežastimi²¹. 1927–1929 m. šalis „kunkuliavo“, kaitinama politinių aistrų, kaskart vis išsiliejančių per kraštus nedidelėmis ginkluotomis avantiūromis. Šiuo požiūriu daugiausia rūpesčių kėlė iš valdžios pašalinti kairieji, ypač socialdemokratai, kurie, siekdami revanšo, bandė organizuoti pučus, diversijas ir tuo tikslu atvirai naudojosi didžiausio tuometinio Lietuvos priešo – Lenkijos parama²². Be to, greitai „juoda katė“ perbėgo tarp krikdėmų ir tautininkų, galiausiai nuo pastarųjų atskilo A. Voldemaro šalininkai, patys nedelsdami ėmęsi regzti planus, kaip jėga pakeisti, jų nuomone, pernelyg nuosaikią vyriausybę²³. O kur dar ketvirtajame dešimtmetyje vis stiprėjęs vokiečių revanšizmas Klaipėdos krašte, neramumai Suvalkijoje, bendros opozicinės „ašies“ formavimasis²⁴. Visos šios aplinkybės daugiausia lėmė tai, kad per beveik keturiolika prezidento A. Smetonos autoritarinio valdymo metų, pasibaigusį tyliu Lietuvos nepriklausomybės praradimu, šalis gyveno ypatingo teisinio

²⁰ Karo stovio įvedimo aktai. VŽ, 1926, gruodžio 31, Nr. 242–1582.

²¹ Įvykių eigoj. *Lietuva*, 1926, gruodžio 20, p. 1.

²² Čepas, R. *Plečkaitininkai*. Vilnius, 2000, p. 36–109. To paties. Įvadas // *Mirties dekretas demokratijos gynėjams, arba kaip karo lauko teismas pasmerkė mirti dr. J. Pajaujį, E. Tornau ir J. Žemaitį*. Sud. R. Čepas. Vilnius, 2001, p. 12–17.

²³ Plačiau žr.: Rudis, G. Augustinas Voldemaras ir voldemarininkai // A. Voldemaras. *Pastabos saulėlydžio valandą*. Vilnius, 1992, p. 18; Povilaitis, A. *Neramios dienos. Sukilimai Lietuvoje nuo Nepriklausomybės atgavimo iki šių metų [1939] sausio 1 d.* Kaunas, 1996, p. 17.

²⁴ Žr.: Rudis, G. Jungtinis antismetoninės opozicijos sąjūdis 1938–1939 m. *Lietuvos istorijos metraštis*. 1996 metai. Vilnius, 1997, p. 182–215.

administracinio režimo sąlygomis. Tačiau tai nereiškia, kad karo padėties (dokumentuose – „karo stovio“²⁵) atšaukimo arba pakeitimo kita Vidaus reikalų ministerijos struktūrų administruojama ypatingosios padėties forma²⁵ klausimas politiniuose ir kariniuose Lietuvos sluoksniuose nebuvo keliamas. Iš tiesų vyriausybės užkulisiuose retkarčiais jį tekdavo prisiminti ir apie tai diskutuoti. Gana intensyviai įvairios galimybės svarstytos 1928–1931 m.²⁶ Tada net ir viešai – spaudoje – pažerta šiokių tokių atsargių pažadų²⁷. Vis dėlto jų dėl neišsenkančio įvairaus plauko opozicijos nerimastingumo taip ir nesiryžta savo valia išpildyti. Panašiai baigėsi ir 1936–1937 m. vėl tarsi pagyvėjusios diskusijos ypatingosios padėties režimo transformacijos tema, nors jau buvo spėta parengti netgi konkrečių teisės aktų projektų²⁸. Kita vertus, ketvirtąjį dešimtmetį karo padėties režimas buvo gerokai patobulintas, priėmus įvairių Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimų ir papildomų įstatymų, daugiausia skirtų karo komendantų viešojo gyvenimo kontrolės funkcijų naštai palengvinti (žymią jų dalį perleidžiant VRM sistemai)²⁹, stiprinant užsienio

²⁵ Turimas omenyje „Sustiprintos valstybės apsaugos metas“, kurį reglamentuojantis įstatymas pradėtas svarstyti dar 1922 m., o priimtas 1925 m. Žr.: *Steigiamojo Seimo darbai* (toliau – SSD). 1922, rugpjūčio 3, 236 pos., p. 63; *Seimo stenogramos. Antrasis Seimas* (toliau – SSAS). 1924, gegužės 6, 93 pos., p. 12–15; SSAS, 1925, gegužės 19, 182 pos., p. 14; Sustiprintos apsaugos įstatymas. VŽ, 1925, birželio 13, Nr. 194–1318.

²⁶ Kuodys, M. *Varniai, Dimitravas, Pabradė: Koncentracijos ir priverčiamojo darbo stovyklos Lietuvoje 1927–1940 m.* Vilnius, 2007, p. 109–110; Lietuvos Respublikos apskričių viršininkų suvažiavimo 1930 m. spalio 31 d. posėdžio protokolas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 394, ap. 2, b. 1229, l. 189.

²⁷ Karo stovis dar nenuimamas. *Lietuvos ūkininkas*, 1929 gegužės 3, p. 14; Valstybės apsaugos įstatymas. *Lietuvos ūkininkas*, 1931 gegužės 28 d., p. 1; *Lietuvos policija 1918–1928*. Red. I. Tamašauskas. Kaunas, 1930, p. 416.

²⁸ 1937 m. vasario 5 d. Valstybės Tarybos raštas ministrui pirmininkui J. Tūbeliui. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1087, l. 196; 1937 m. sausio 13 d. Nepaprastosios padėties įstatymo projektas ir priedai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1087, l. 149–202; 1938 m. spalio 15 d. Tautai ir valstybei saugoti įstatymo papildymo projektas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1087, l. 1–10. *Lietuvos Respublikos Seimo stenogramos*, V paprastoji sesija (1938 09 01–1938 12 31), 96 pos., p. 45.

²⁹ Susirinkimų ir pramogų įstatymas. VŽ, 1932 rugsėjo 5, Nr. 390–2688; Spaudos įstatymas. VŽ, 1935, lapkričio 16, Nr. 510–3538; Draugijų įstatymas. VŽ, 1936, vasario 1, Nr. 522–3226; Taisyklės draugijų įstatymui vykdyti. VŽ, 1936 10 08, Nr. 553–384; Draugijų įstatymo pakeitimas. VŽ, 1936 11 12, Nr. 557–3870; Sustiprintos apsaugos įstatymo pakeitimas. VŽ, 1936 11 12, Nr. 557–3873.

šalių remiamų antivalstybinių organizacijų persekiojimą³⁰.

Teisės aktų tobulinimas ir pildymas, atsakomybės sričių perskirstymas buvo veiksmingas optimizuojant karo padėties režimą, paprastinant jo administravimą. Taip racionaliai viską sutvarkiusi, ši efektyvų vidaus gyvenimo kontrolės instrumentą Lietuvos vyriausybė būtų galėjusi naudoti ilgai. Tačiau susidurta su rimtu išoriniu pasipriešinimu. Vokietijai agresyviai paspaudus, 1938 m. lapkričio 1 d. karo padėties prezidentas A. Smetona atšaukė ne tik Klaipėdos krašte (to konkrečiai reikalavo naciai), bet – desperatiškai gelbėdamas prestižą – ir visoje Lietuvoje³¹. Kad tai buvo padaryta labai nenoriai, greitai parodė paskesni autoritarinės valdžios žingsniai. 1938 m. gruodžio 10 d. po Kaune vykusio patriotinių opozicinių jėgų sujudimo iš pradžių laikinojoje sostinėje³², o po Klaipėdos krašto praradimo (1939 m. kovo 22 d.) ir visoje šalyje³³ buvo įvestas VRM administruojamas policinis režimas – Sustiprintos apsaugos metas. Jo nauja redakcija, suderinta su karo padėties, oficialiai pradėtos vadinti „valstybės gynimo metu“, nuostatomis, buvo integruota į 1939 m. gegužę paskelbtą Nepaprastojo meto įstatymą³⁴. Pažymėtina, kad tų pačių metų spalio 27 d. Lietuvos kariuomenei įžengiant į Sovietų Sąjungos pagal Savitarpio pagalbos sutartį perduodamą Vilniaus kraštą, šioje teritorijoje buvo įvestas valstybės gynimo metas³⁵, o visose kitose šalies apskrityse liko galioti „sustiprinta apsauga“. Ir vis dėlto, nepaisant visų šių pertvarų, ypatingasis režimas Lietuvoje esmingai nepasikeitė – tad jį galima analizuoti ir vertinti kaip vientisą, pastovų reiškinių.

³⁰ Čia pirmiausia turima omenyje prieš plečkaitininkus nukreiptas 1929 m. Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ir svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti įstatymas (*VŽ*, 1929, birželio 25, Nr. 304–2033) ir 1934 m. Tautai ir valstybei saugoti įstatymas (*VŽ*, 1934, vasario 8, Nr. 437–3044), sudaręs sąlygas veiksmingai persekioti Klaipėdos krašto nacionalsocialistus.

³¹ Žr.: Kuodys, M. Lietuvos visuomenės reakcija į karo padėties atšaukimą šalyje 1938 m. lapkričio 1 d. *Istorija*, t. LXXXIII, 2011, p. 37–45.

³² Respublikos Prezidento aktas Nr. 1651. *VŽ*, 1938, gruodžio 10, Nr. 627–4504.

³³ Respublikos prezidento aktas Nr. 374. *VŽ*, 1939, kovo 22, Nr. 637–4643.

³⁴ Nepaprastojo meto įstatymas. *VŽ*, 1939, gegužės 10, Nr. 644–4701.

³⁵ Respublikos prezidento aktas Nr. 1260. *VŽ*, 1939, spalio 27, Nr. 671–4950.

ŽVILGSNIS Į KARO PADĖTIES REŽIMĄ IR JO RYŠĮ SU KARIUOMENE IŠ „EILINIO PILIEČIO“ PERSPEKTYVOS

Pristačius karo padėties režimo reglamentaciją ir politines aplinkybes, lėmusias tam tikrą jo evoliuciją, galima nuosekliai pereiti prie kur kas sudėtingesnio probleminio klausimo: kiek ta išimtinė, nuolatine virtusi Ypatingų valstybės apsaugos įstatų nustatyta tvarka jausdavosi paprastų Lietuvos piliečių kasdieniame gyvenime, ar apskritai ji buvo suvokiama kaip atskiras, specifinis reiškinys, galiausiai ar visada ji tiesiogiai sieta su kariuomene?

1919 m. pirmoje pusėje Kauno kontroliuojamose apskrityse pasirodžiusius lietuviškos karinės administracijos skelbimus apie įvedamą karo padėtį visuomenė sutiko gana ramiai – įvairūs kontekstiniai šaltiniai rodo, kad tai netapo išskirtiniu įvykiu. Vyko Nepriklausomybės kovos, o karas pafrontės zonos ar slegiančios, brutali os užnugario okupacijos pavidalu tęsėsi ketvirtus metus. Krašto žmonės, kurių beveik aštuoniasdešimt procentų sudarė lietuviai – beveik neraštingi žemdirbiai, religingi katalikai, iki tol jau buvo patyrę įvairių išbandymų ir negandų, todėl į visokius viena kitą keičiančių valdžių potvarkius reaguodavo su stojiška apatija. Karo padėties, kaip teisinio instituto, pobūdis šiek tiek praprususiems caro kariuomenėje tarnavusiems arba visuomeniškai aktyvesniems ūkininkams greičiausiai buvo daugmaž suvokiamas. Su šiuo reiškiniu teko susidurti net kelioms lietuvių kartoms, išgyvenusioms 1863 m. sukilimą ir vėlesnius suvaržymų dešimtmečius³⁶. Ypač įsimintinas turėjo būti 1905 m. revoliucijos Rusijos imperijoje slopinimas³⁷. Karo padėtimi pagrįstos represijos tada plačiai taikytos ne tik kaimyninėse latvių žemėse, bet ir Suvalkų gubernijoje, kuriai priklausė lietuviškoji Užnemunė³⁸. 1914 m. vasarą prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas Lietuvą visais

³⁶ Andriulis, V., Maksimaitis, M., Pakalniškis, V., Peškaitis, J. S., Šenavičius, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002, p. 283.

³⁷ Поликарпов, В. Д. *Военная контрреволюция в России 1905–1917*. Москва, 1990, с. 61–62.

³⁸ Šenavičius, A. *Lietuviškos Užnemunės valdymo teisė (1795–1915 m.)*. *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, LIV, 2002, p. 50.

atžvilgiais pavertė karo padėties zona³⁹. 1915–1918 m. kaizerinė okupacija taip pat rėmėsi karinio administravimo principais⁴⁰. Paskui Lietuvos vyriausybė įvedė „savo“ ypatingąjį režimą. Taigi, iš esmės iki pat 1920 m. Lietuvos žmonės nebuvo patyrę, ką reiškia laisva pilietinė saviraiška demokratinės santvarkos sąlygomis. Būtent tai, o ne policijos ar karinės administracijos diktatas, kurio praeityje būta daug ir visokio, visuomenei tapo tikra naujove, savotišku iššūkiu. Deramai, atsakingai naudotis šios situacijos sukurtomis galimybėmis dauguma visuomenės nelabai sugebėjo, nes neturėjo patirties. Reikėjo laiko pilietinei brandai pasiekti, pasijusti tikrais savo valstybės šeimininkais. Dėl to ir besikuriančios Lietuvos valdžios institucijos, nelabai pasitikėdamos „liaudimi“, nenorėjo visiškai atleisti kontrolės varžtų, bandyti pernelyg sparčiai keisti paveldėtų politinės kultūros tradicijų.

Į Lietuvos krašto apsaugos struktūrų įgyvendinamą karo padėties režimą, kaip į vientisą ir pastovią šalies administravimo sistemą, gyventojai ėmė žvelgti maždaug 1919 m. pabaigoje, kai jaunos valstybės būsena, pajėgus apsiginti nuo bolševikų ir bermontininkų, tarsi ir stabilizavosi.

Apibendrinant plačiame memuarinių šaltinių masyve glūdinčią informaciją galima teigti, kad savo – lietuvišką – karinę administraciją, nepaisant pasitaikydavusių sudėtingesnių situacijų, platieji visuomenės sluoksniai vertino gana supratingai. Pirmiausia todėl, kad ankstesnis svetimųjų jungas slėgė nepalyginamai baisiau. Be to, tam nemažą reikšmę turėjo ir vidiniai patriotiniai motyvai, stiprėjantis bendrumo jausmas. Juk daugelio šeimų jauni vyrai tarnavo savanoriais kuriamoje Lietuvos kariuomenėje arba buvo į ją mobilizuoti. Galiausiai su savo pačių apginta valstybe sietos teisingesnės, šviesesnės ateities viltys. Paprastiems žmonėms imponavo, kad jie, kaip niekada iki tol, galėjo į kariuomenės atstovus kreiptis lietuviškai ir netgi jausti tam tikrą tarpusavio supratimą, pagrįstą bendra agrarine kilme, pasaulėžiūra ir tradicijomis. Pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais karo komendantai buvo vienintelė

³⁹ 1914 07 20 Именной высочайший указ об объявлении некоторых месностей империи на военном положении // *Законодательные акты вызванные войною 1914–1915 г. г.* Ред. О. И. Авербах. Петроград, 1916, с. 15–16.

⁴⁰ Apie kaizerinę okupaciją konceptualiai žr.: Gimžauskas, E., Pirmasis pasaulinis – Didysis „tautų vadavimo“ karas. Ką jis reiškė Lietuvai // *Lietuvos istorija*, t. X, d. 1 (Nepriklausomybė 1918–1940). Red. Č. Laurinavičius. Vilnius, 2013, p. 23–94.

tikrai patikima ir veiksminga vyriausybės atrama šalies regionuose. Tai lėmė ne tik dideli Ypatingų valstybės apsaugos įstatų suteikti įgaliojimai, bet ir kadru kokybė. Komendanto pareigas daugiausia eidavo pakankamai išsilavinę, tvirto būdo, patyrę – šilto ir šalto matę – karininkai.

Tačiau besikuriančioje apskrįčių ir ypač valsčių savivaldoje bei milicijoje tada tikrai netrūko amoralios padermės asmenų, dėl kurių prieštaringos ar net aiškiai nusikalstamos veiklos nukentėdavo tiek piliečiai, tiek valstybės autoritetas⁴¹. Prigriebti savivaliautojus neretai pajėgdavo tik karo komendantai. Ne mažiau sėkmingai jie kovojo ir su pirmaisiais Lietuvos Respublikos gyvavimo metais gana plačiai siautusiomis nuožmiomis plėšikų gaujomis. Dėl viso to kaimiškose vietovėse žmonės į karo komendantus žiūrėdavo su pagarbia baime – žinodavo, kad gali būti griežtai nubausti už įsakymo neįvykdymą, bet kartu pagrįstai jausdavosi būsią ginami ne tik nuo galvažudžių iš miško, bet ir nuo įkyriai duone liaujančių milicininkų. Oficialūs duomenys rodo, kad iš visų tuometės Lietuvos jėgos struktūrų atstovų karo komendantais skūstasi mažiausiai⁴². Vis dėlto tai nereiškia, kad šių karininkų teisėtai, be esminių procedūrinių pažeidimų, vykdytos funkcijos nekeldavo visuomenei nepasitenkinimo. Ūkininkus labai vargino komendantų reikalavimai juos arba jų nurodytus pareigūnus be atlygio ar pusvelčiui, atsitraukus nuo lauko darbų, kur nors nuvežti nuosavu vežimu su pakinkytais arkliais. Erzino ir kitos darbo prievolės, taip pat persekiojimas už naminės degtinės varamą, patikrinimai, ieškant vagių, dezertyrų ar vengiančių mobilizacijos vyrų, judėjimo ir ūkinės veiklos suvaržymai tam tikrose vietose (pavyzdžiui, geležinkelio⁴³ ir pafrontės zonose). Tiesa, vaikščiojimo ir važinėjimo tamsiu paros metu apribojimus, ypač kaimiškose vietovėse, vos tik

⁴¹ Karo komendantų suvažiavimo 1921 m. rugsėjo 20–24 d. protokolai. *LCVA*, f. 483, ap. 7, b. 87, l. 5, 7, 10–11.

⁴² Steigiamojo Seimo skundų komisija 1920 m. gavo 324 skundus. Daugiausia skūstasi Vidaus reikalų ministerija (VRM) ir Krašto apsaugos ministerija (KAM). Iš 60 skundų, tekusių VRM, 38 skūstasi milicijos veiksmais, 17 – apskrįčių viršininkais. Iš kiek daugiau nei 60 skundų, tekusių KAM, 37 reikštas nepasitenkinimas kariuomene ir žvalgyba, 12 – karo komendantais. Žr.: *SSD*, 1921, sausio 28, 58 pos., p. 564.

⁴³ Plačiau žr.: Kuodys, M. Karo padėties Lietuvos geležinkelių zonoje funkcionavimas 1919–1926 m. *Karo archyvas*, t. 23. Vilnius, 2008, p. 180–245.

susidarydavo objektyvios galimybės, stengtasi kuo labiau sušvelninti⁴⁴.

Karo komendantūrų įvaizdį ūkininkų akyse būtų kur kas labiau sugadinęs jų nuolatinis ir tiesioginis dalyvavimas išieškant gyventojų ypač nemėgstamas rekvizicijas (žemės ūkio ir kitokios produkcijos paėmimas už fiksuotą, nelabai rentabilų atlygį kariuomenės reikmėms)⁴⁵ ar organizuojant darbo prievoles. Tačiau tuo komendantams tekdavo užsiimti tik Nepriklausomybės kovų metu ir dažniausiai epizodiškai. Kita vertus, bendram požiūriui į kariuomenę šis faktas tada neturėjo didesnės reikšmės, nes rekvizicijas taip pat vykdė kariai ir karo valdininkai, tik priklausantys kitam KAM generalinio štabo skyriui – Intendantūrai.

XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje Lietuvos miestuose, pirmiausia – laikinąja sostine tapusiam Kaune, gyventojų požiūris į karo komendantą kaip kariuomenės ir plačiąja prasme į valdžios atstovą buvo labiau komplikuoatas nei kaimiškuose regionuose. Didelę dalį miestiečių sudarė kitataučiai – žydai, lenkai (ar lenkakalbiai), rusai (ir rusakalbiai), vokiečiai⁴⁶. Jie į lietuvių aspiracijas sukurti tautinę valstybę iš pradžių žvelgė atsargiai, neretai šaltai, o kai kada ir priešiška. Dėl to ir solidarumą su Lietuvos kariuomene, jos atstovais dažniausiai demonstruodavo paviršutiniškai – tik „iš reikalo“, vadovaudamiesi elementariu praktišku principu – lojalumas už ramybę ir saugumą. Pastarąjį komendantas dažniausiai užtikrindavo, bet „ramybę“ suteikdavo ne visada, ypač jei jos reikėjo abejotiniems verslams plėtoti. Esant karo padėčiai, komendantūra ne tik nurodinėdavo, bet ir savo pajėgomis talkindavo milicijai, taip suaktyvindama, sustiprindama jos darbą. Toks bendradarbiavimas padėjo efektyviau kontroliuoti prekybą, prekių vežimą, būstų paskirstymą, pasilinksminimo įstaigų ir visuomeninių organizacijų veiklą, saugoti valstybės turtą, užtikrinti saugumą nakties metu. Kaune karo komendantūra svariai prisidėjo prie kovos su spekuliacija, nelegaliais verslais, viešosios tvarkos pažeidimais, buvusios tvirtovės fortų ir kitos infrastruktūros ar-

⁴⁴ Įsakymas Vietinės kariuomenės brigadai Nr. 25, 1920 rugsėjo 15 d. LCVA, f. 10, ap. 1, b. 9, l. 28.

⁴⁵ Išsamiai žr.: Kuodys, M. Valstybės kūrimo kaina: Lietuvos visuomenė ir kariuomenės rekvizicijos 1919–1923 m. *Karo archyvas*, t. 25. Vilnius, 2010, p. 136–157.

⁴⁶ Janauskas, P. Lietuviškas lūžis. Kalbų varžybos Kauno savivaldybėje 1918–1928 metais. *Darbai ir dienos*, Nr. 34, 2003, p. 34.

dymu⁴⁷. Suprantama, kad dėl to nukentėdavo tam tikros, tikėtina, gana žymios, miestiečių dalies nelegali veikla. Vieniems tapdavo sunkiau ką nors pasisavinti, antriems – parduoti, tretiems – nusipirkti. Tai galėjo kelti ir kėlė pasipiktinimą, skatino „skersai“ dėbčioti į karinę administraciją, miliciją, kurios neva „trukdo gyventi“, neleidžia to ar ano, griežtai baudžia. Aišku, netrūko ir reikalaujančių „prigriebti“ bei „gerai papurtyti“ kainas keliančius vertelgas⁴⁸. Tačiau apskritai miestietiško verslo pagundų ir galimybių verpetan įsisukusius žmones, ko gero, labiau būtų patenkinęs radikaliai liberalus valdžios ir piliečio santykis, kur valstybė (ar jos to meto sąlygomis pats galingiausias vietinis atstovas – karo komendantas) atliktų tik naktinio sargo nuo vagių ir plėšikų funkciją. Kita vertus, efektyvesnis sunkius kriminalinius nusikaltimus padariusių asmenų persekiojimas ir griežtesnis baudimas buvo bene geriausiai Lietuvos gyventojų (tiek miesto, tiek kaimo) vertinamas karo padėties režimo aspektas⁴⁹. Niekur neteko rasti svaresnių patvirtinimų, kad visuomenę būtų labai piktinęs toks „drakoniškas“ teisingumas.

Apskritai karo komendantūros vaidmuo šalyje reguliuojant ūkinius ir socialinius procesus iki ketvirtojo dešimtmečio pradžios tolygiai menko, kol tapo iš esmės nominalus. Tuo pat metu palaipsniui mažinta karo komendantų pareigų našta viešosios tvarkos palaikymo ir opozicinės politinės veiklos užkardymo srityse. Visa tai praktiškai tapo VRM sistemos prerogatyva – karinė administracija tik skirdavo baudžiamąsias sankcijas. Dėl to XX a. ketvirtajame dešimtmetyje išorinis kariškas karo padėties režimo atspalvis Lietuvoje gerokai nublanko. Panašu, kad ir į karo komendantus tada imta žiūrėti kaip į kažką, kas labiau susiję su policija, valdininkija, nei su ginkluotosiomis pajėgomis. Galima manyti, kad smulkiam ūkininkui, nubaustam pinigine bauda, pavyzdžiui, už nelegaliai laikomą medžioklinį šautuvą, ar kokiam Kauno triukšmada-

⁴⁷ Su tuo susijusius Kauno karo komendantų įsakymus ir kitus dokumentus žr.: *LCVA*, f. 1126, ap. 4, b. 211, 212, 214; *Kauno apskrities archyvas (KAK)*, f. 219, b. 7.

⁴⁸ Bružas, A., Petrauskas, C. Kova su brangenys. *Karys*, 1922, spalio 19, Nr. 42, p. 503.

⁴⁹ Vietinės kariuomenės brigados vado mjr. A. Merkio 1921 m. rugsėjo 7 d. raportas krašto apsaugos ministrui. *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 318, l. 5. Kad griežta karo padėties tvarka apsaugo pilietį nuo „įvairių naktinių paukščių, kriminalistų“, teisės saugos ir karinės administracijos atstovai nepraleisdavo progų pabrėžti ir bendraudami su žiniasklaida. Žr., pvz.: Kar. Rus. [P. Ruseckas]. Karo stovį įvedus. *Lietuvos ūkininkas*, 1920, rugpjūčio 1, p. 1; Mūsų visuomenės tvarka ir rimtis. *Rytas*, 1927, balandžio 12, p. 2.

riui nebuvo labai svarbu, jog administracinę bausmę jiems skyrė karo komendantas. Nubaustieji, tikėtina, tai laikė abstrakčiai suvokiamos valdžios „įvertinimu“ ir savo užslėptą nepasitenkinimą veikiausiai adresuodavo būtent jai, o ne konkrečiai Lietuvos kariuomenei kaip institucijai. Iš slaptų VRM ir KAM struktūrų agentūrinių pažymų gana akivaizdžiai matyti, kad visuomenės akyse kariuomenė pirmiausia asocijavosi su šalies gynyba nuo išorės priešų, su nepalenkiamu ryžtu išvaduoti Vilniaus kraštą, išsaugoti Klaipėdą, o ne su policinėmis funkcijomis.

REAKCIJA Į KARO PADĖTIES REŽIMO IŠŠŪKIUS LIETUVOS KARIUOMENĖS REPUTACIJAI

Nors per dvidešimtmetį karo padėties režimas Lietuvoje gerokai evoliucionavo (prisitaikė prie taikaus civilinio gyvenimo sąlygų, atsiskaičius nebūtinų suvaržymų, prievolių), tapo tarsi savaimė suprantama, plačiosios visuomenės nekvestionuojama duotybe⁵⁰, juridiskai vis tiek liko išskirtiniu, pačiu stipriausiu, valstybės valdymo instrumentu, 1919–1939 m. galiojusiose konstitucijose numatytu taikyti tik rimtos grėsmės atveju ir ribotą laiką. Tikrovėje pastarasis principas buvo aiškiai pažeistas, ir tai tapo tam tikru iššūkiu valstybės ir kariuomenės įvaizdžiui. Šiame skyriuje kaip tik ir bus aptarta, kiek šią problemą reflektavo Lietuvos valdžia ir pati kariuomenė.

Politiniai šalies sluoksniai dėmesį į karo padėties neigiamą poveikį valstybės ir kariuomenės reputacijai atkreipė anksti – jau 1920 m. pradžioje, rinkimų į Steigiamąjį Seimą kontekste⁵¹. Tai, be abejo, skatino ir pati to meto visuomeninio gyvenimo atmosfera, paremta idealistinėmis demokratinės santvarkos kūrimo viltimis. Joms daug reikšmės teikė ir tuo laikotarpiu svarbų vaidmenį formuojant pirmųjų Lietuvos Respubli-

⁵⁰ Antai dar 1929 m. pabaigoje oficiozas „Lietuvos aidas“ atvirai konstatavo, jog prie „karo stovio“ „mes iš dalies jau esame tiek pripratę, kad ramūs piliečiai jo esimo beveik nebepastebime“. Vidaus reikalai ir užsienio opinija. *Lietuvos aidas*, 1929, lapkričio 28, p. 1.

⁵¹ 1920 m. vasario 17 d. Ministrų Kabineto posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 86, l. 64.

kos vyriausybės politiką vaidinę valstiečių ir liaudininkų lyderiai – Mykolas Sleževičius ir Kazys Grinius. Šie politikai, nors patys, organizuodami Lietuvos gynybą, ir naudojosi karo padėtimi, buvo tvirtai pasiryžę jos atsisakyti vos tik pavojus jaunai valstybei atslūgs⁵². Tuo jie ir jų atstovaujama politinė jėga aiškiai skyrėsi nuo dar kairesnės ir radikalesnės Lietuvos socialdemokratų partijos, kuri beveik be išlygų buvo prieš ne tik karo padėtį, bet ir reguliariąją kariuomenę⁵³. Karo padėties pagrįstumo klausimas Lietuvos seimuose XX a. trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje keldavo karštas diskusijas⁵⁴. Jos turėjo įtakos Ypatingų valstybės apsaugos įstatų galiojimo apribojimui teritoriniu ir instituciniu požiūriu. Tai galima vertinti kaip savotišką ištikimybės demokratijos principams demonstravimą – norą parodyti, kad pilietinės laisvės varžomos tik ten, kur to išvengti jokia būdu neįmanoma, kad tokia yra kaina, kurią laikinai tenka mokėti už savo tautinės valstybės išsaugojimą. Iš daugelio krašto apsaugos, vidaus reikalų ministrų ir jų įgaliotų atstovų kalbų seimuose ir susirašinėjimo matyti, kad „jėgos struktūros“ aiškiai rėmė karo padėties, kaip instrumento stabilumui šalyje palaikyti, panaudojimą – nematė geresnių priemonių, kaip dar kitaip tai būtų galima padaryti⁵⁵.

Po 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo šiai nuostatai beveik atvirai ėmė pritarti jau ir pati šalies politinė viršūnė. Karo padėtis autoritariniam prezidentui A. Smetonai padėjo įveikti niekaip pasiduoti nenorinčios įvairių pakraipų opozicijos periodiškai metamus iššūkius. Tačiau jis pats ir jo aplinka neabejotinai suprato (nors viešose kalbose tai pripažinti vengta), kad tokia situacija, kai valdžia nesijaučia tvirta ir,

⁵² Žr. pvz.: M. Sleževičiaus kalba Steigiamajame Seime. SSD. 1920, rugsėjo 15, 44 pos., p. 351.

⁵³ Mitrulevičius, G. Radikalios demokratinės Respublikos vizija: Steigiamojo Seimo socialdemokratų frakcijos nuostatos priimant 1920 m. Laikinąją ir 1922 m. Nuolatinę Lietuvos Respublikos konstitucijas. *Socialinių mokslų studijos*, Nr. 6(3). Vilnius, 2014, p. 729.

⁵⁴ Išsamiau žr.: Kuodyns, M. Karo padėties klausimas Lietuvos seimuose (1919–1927 m.). *Karo archyvas*, t. 22. Vilnius, 2007, p. 219–291.

⁵⁵ Vietinės kariuomenės brigados vado mjr. A. Merkio 1921 m. rugsėjo 7 d. raportas krašto apsaugos ministrui K. Žukui. LCVA, f. 384, ap. 2, b. 318, l. 6; Generalinio štabo 1922 m. kovo 26 d. raportas krašto apsaugos ministrui B. Sližiui. *Ten pat*, l. 5; Krašto apsaugos ministro B. Sližio 1922 m. kovo 27 d. pranešimas ministrui pirmininkui E. Galvanauskui. *Ten pat*, l. 16–20.

siekdama išsilaikyti, kliaujasi tik išimtinėmis teisinėmis-administracinėmis priemonėmis, labai kenkia jos įvaizdžiui ir savotiškai byloja apie legitimumo stoką⁵⁶. Tai buvo ypač „nepatogu“ siekiant plėtoti santykius su demokratinėmis Vakarų valstybėmis (pirmiausia Didžiąja Britanija ir Prancūzija), taip pat bendraujant su gausia JAV lietuvių diaspora, kuri gruodžio 17-osios perversmą ir po to įgyvendinamą politikos kursą daugiausia vertino kritiškai⁵⁷. Galiausiai karo padėtis Klaipėdos krašte nuolat tapdavo ir Vokietijos skundų tarptautinei bendruomenei pretekstu – net dar iki nacių atėjimo į valdžią Berlyne⁵⁸.

Dėl „vidaus auditorijos“ nuomonės Lietuvos valdžia labai nesijaudino, didesnių skrupulų neturėjo, todėl rafinuotesnių būdų, kaip pridengti nedemokratišką tikrovę, pernelyg ir neieškojo. Pasitenkindavo esamą padėtį pagrindžiančiais konstitucijų keitimais⁵⁹, propagandiniais moralais apie „susiklausymo“, drausmės svarbą, kraštui pasukus išganingu „tautinės linkmės“ keliu⁶⁰. To iš pažiūros pakako. Dauguma gana pasyvių gyventojų pirmiausia rūpinosi savo ūkiniais – ekonominiais reikalais, o karo padėtis tam iš esmės netrukėdė (gal netgi priešingai – didino viešąjį saugumą), tad stigo svaraus stimulo kilti platesniems protestams. Opoziciniams politiniams jėgoms atstovaujančių iškilų asmenybių kritiškos kalbos taip pat didesnio ilgalaikio poveikio visuomenei nepadarėdavo, išskyrus kelis vidinių sukrėtimų epizodus, tokius kaip 1930–1932 m. tau-

⁵⁶ Vidaus reikalai ir užsienio opinija. *Lietuvos aidas*, 1929, lapkričio 28, p. 1; Lietuvos kariuomenės vado S. Raštikio ir krašto apsaugos ministro S. Dirmanto 1936 m. spalio 17 d. raštas ministrui pirmininkui J. Tūbeliui. LCVA, f. 384, ap. 3, b. 485, l. 195; Raštikis, S. *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai*, fotograf. leid., t. 1. Vilnius, 1990, p. 408; Vyriausybė nori, kad visas kraštas tvarkytųsi normaliais įstatymais. Vidaus reikalų ministras pulk. Leonas apie vakar Seime svarstytus svarbius įstatymus. *Lietuvos aidas*, 1938, spalio 16, p. 3.

⁵⁷ Žr.: Skirius, J., *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis (1880–1967)*. Vilnius, 2001, p. 335–334.

⁵⁸ Nujos kiršintojų pastangos Klaipėdos krašte. *Lietuvos aidas*, 1930, birželio 30, p. 2; Gaigalaitė, A. Dr. Dovas Zaunius ir jo diplomatija ekonominių sunkumų Europoje laikotarpiu (1929 11 08–1934 06 12) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940 m.* Vilnius, 1999, p. 268.

⁵⁹ Apie autoritarizmo principų konstitucionalizavimą žr.: Maksimaitis, M. *Lietuvos konstitucijų istorija (XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius, 2005, p. 212–264.

⁶⁰ Žr. pvz.: Smetona, A. Į Tautą. *Lietuvos aidas*, 1931, lapkričio 26, p. 1; V., L. Naujomis gairėmis (1926.XII.17–1935.XII.17). *Lietuvos aidas*, 1935, gruodžio 17, p. 6.

tininkų valdžios konfliktas su Bažnyčia⁶¹ arba 1935 m. Užnemunės ūkininkų streikas⁶². Bet tik pirmasis epizodas sietinas su labiau pastebimu plačiųjų visuomenės sluoksnių nepasitenkinimu karo padėtimi. Mat Katalikų akcijos aktyvą ir rėmėjus karo komendantai baugino naudodami visą savo represinių priemonių arsenalą⁶³. Tokia praktika, net ir turint omenyje tuo metu egzistavusias labai kuklias žmogaus teisių apsaugos normas, amžininkams dažnai atrodydavo šokiruojančiai neadekvati. Juk katalikiškoji opozicija veikė pabrėžtinai taikiomis priemonėmis, jokių antivalstybinių tikslų nepuoselėjo – protestavo tik prieš tautininkų politinį monopolį, visuomeninės veiklos varžymą. Tad nesunku suprasti, kodėl šiaip jau gana apolitiškas, inertiškas, bet tradiciškai religingas žemės ūkyje nuo aušros iki sutemos plušantis statistinis Lietuvos pilietis negalėjo nesipiktinti tuo, kad kai kurie gerbiami kunigai už savo „karštesnius“ pamokslus, moksleivių organizavimą turėjo stoti prieš Kariuomenės teismą, patriotiškai ateitininkų lyderiai buvo gniuždomi pinigėmis bandomis, kamuojami areštais, išsiunčiami į Varnių koncentracijos stovyklą arba ištremiami į atokią apskritį. Žinios apie tai sulaukdavo neigiamo atgarsio ir užsienyje⁶⁴.

Įtampai tarp tautininkų ir Bažnyčios per kelerius metus atslūgus, visuomenės požiūrį į karo padėtį ir ją administruojančias karines struktūras ėmė veikti kitos aplinkybės. 1935 m. aukščiausią laipsnį pasiekė konfliktas su Vokietija – „pakvipo“ tikru karu⁶⁵. Iš dalies kaip šio konflikto padarinys oficialiai vertintas ir Užnemunės ūkininkų streikas. Susidariusioje situacijoje ypatingos teisinės-administracinės priemonės Lietuvoje tiek vidaus auditorijai, tiek išorės stebėtojams nebeatrodė tokios nenatūralios. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pirmosios pusės KAM dokumentuose gana iškalbingai atsispindi karinės administracijos primygtinės rekomendacijos išlaikyti karo padėtį Klaipėdos krašte, nes kitaip bent kiek prigesinti vis labiau įsiliepsnojančią Vokietijos be perstojo kurstomą

⁶¹ Plačiau žr.: Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996, p. 240–247.

⁶² *Ten pat*, p. 219–225.

⁶³ Kuodys, M. Karo padėties represinių priemonių panaudojimas prieš katalikiškąją opoziciją Lietuvoje 1930–1932 m. *Soter*, t. 47, 2013, p. 19–30.

⁶⁴ Marius, K. Mūsiškių „katalikų“ „tiesos žodžiai“ užsieniuose. *Lietuvos aidas*, 1931, kovo 20, p. 5; *Ten pat*, 1931, balandžio 10, p. 3.

⁶⁵ Žostautaitė, P. *Hitlerininkų kėsmai užgrobti Klaipėdos kraštą*. Vilnius, 1986, p. 119–124.

nacizmo gaisrą, atrode, visiškai neįmanoma⁶⁶.

Nesiryžtant atšaukti karo padėties ar bent pakeisti jos pavadinimą ir administratorius taip, kad dingtų „nenormalios“, beprecedentės regione Lietuvos „gyvensenos“ pojūtis, neliko kito būdo, kaip tik tobulinti „iš vidaus“ patį ypatingąjį režimą, užtikrinti jo sklandų, ekscesų netrikdomą funkcionavimą. Norint šį siekį kuo labiau priartinti prie tikrovės, reikėjo skirti ypatingą dėmesį karinės administracijos kokybei, tinkamų kadro atsakingoms pareigoms eiti parinkimui⁶⁷. Šia prasme politinė valdžia gana dėmesingai įsiklausydavo į kariuomenės atstovų nuomonę.

Reikšmingiausias tarpininkas tarp vyriausybės ir karinės administracijos XX a. trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje buvo Vietinės kariuomenės brigados vadas. Šias pareigas tada ėjo mjr. Antanas Merkys, vėliau sėkmingai kopęs karjeros laiptais ir ją baigęs paskutiniojo nepriklausomos Lietuvos premjero poste⁶⁸. 1927 m. nuspręsta įsteigti specialią „karo stovio reikalų referentą“ pareigybę prie krašto apsaugos ministro⁶⁹. Šį postą 1928–1939 m. užėmė didelę darbo patirtį Kauno miesto karo komendantūroje įgijęs, plataus kultūrinio akiračio karininkas (Karių teatro organizatorius) plk. Vladas Braziulevičius. Apskritai, skiriant miestų, o ypač laikinosios sostinės ir Klaipėdos karo komendantus, daug reikšmės teikta jų asmeninėms savybėms – siekta, kad šie pareigūnai atrodytų solidžiai, autoritetingai, netaptų visuotinės neapykantos ar pajuokų objektu⁷⁰. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje karinė administracija jau išties atitiko gana aukštus kompetencijos ir nepriekaištingo elgesio standartus. Neteko niekur rasti informacijos, kad kuris nors ilgiau savo pareigas ėjęs karo komendantas būtų įgijęs plačiau pasklidusią „buko žandaro“

⁶⁶ Klaipėdos krašto karo komendantas plk. lt. R. Liormano 1931 m. gegužės 7 d. pro memoria. LCVA, f. 384, ap. 2, b. 376, l. 74; 1933 m. liepos 4 d. Klaipėdos krašto gubernatoriaus V. Gyljo pranešimas ministrui primininkui. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1319, l. 354.

⁶⁷ A. Š-a [A. Šova?]. Divizijų štabų viršininkų ir apskričių karo komendantų suvažiavimas. *Kardas*, 1936, birželio 15, Nr. 12, p. 327.

⁶⁸ Žr.: Kasperavičius, A. Antanas Merkys – paskutinis ministras pirmininkas // *Lietuvos Respublikos ministrai primininkai (1918–1940)*. Vilnius, 1997, p. 413–471.

⁶⁹ 1927 m. vasario 9 d. KAM aplinkraštis karo komendantams. LCVA, f. 384, ap. 3, b. 395, l. 71.

⁷⁰ Apie komendantų paskyrimus ir tarnybos trukmę vienoje vietoje žr.: Vaičėnonis, J. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*. Vilnius, 2004, p. 200–209.

ar korumpuoto administratoriaus reputaciją. Vyravo griežto, bet teisingo tvarkos saugotojo vaizdinys. Bendraudami su „sisteminės“ opozicijos šalininkais inteligentais, komendantai neretai nevengdavo pademonstruoti supratingumo, net tam tikro „liberalumo“. Tokių liudijimų galima užtikti įvairių to meto kultūriniam gyvenime aktyviau besireiškusių žmonių atsiminimuose. Užtat visiškai priešingai karinės administracijos atstovai elgėsi su komunistais ir kitais tikrais valstybės ardytojais. Todėl nenuostabu, kad šių grupių atstovai labiausiai ir koneveikė karinę administraciją. Bene daugiausia pagiežos susilaukdavo Klaipėdos karo komendantas plk. Raimundas Liormanas. Šiuo atveju tai reikėtų suprasti kaip jo principingumo ir atkaklumo pripažinimą, mat nacių veikėjai ir jų sukurstyti autonominės srities gyventojai, kiekviena proga „spjaudydami“ į viską, kas lietuviška, sąmoningai eskalavo konfliktą, kad, teisėsaugai sureagavus⁷¹, iškart galėtų vaizduoti kankinius ir, Vokietijai „tarpininkaujant“, šmeižtų Kaune posėdžiaujančią centrinę šalies vyriausybę tarptautinėms institucijoms⁷².

Lietuvos visuomenei šie faktai net ir be papildomo patriotinio propagandinio „apdoravimo“ suteikdavo aišką pagrindą solidarizuotis su savo vyriausybės politika, ją priešiškoje aplinkoje įgyvendinančiais pareigūnais ir apskritai su visa duoti atkirtį išorinei agresijai besirengiančia kariuomene. Taigi, pats gyvenimas, pati to neramaus dvidešimtmečio įvykių tėkmė neretai kur kas geriau nei politinių ir karinių viršūnių ne visai nuoširdžios pastangos pasitarnaudavo tam tikrai karo padėties režimo rehabilitacijai piliečių akyse.

⁷¹ Apie Klaipėdos krašto komendanto skirtas administracines sankcijas už lietuviškumo niekinimą gana reguliariai informuodavo spauda. Būdavo pateikiama konkrečių, emociškai „užkabinančių“ detalių. Žr. pvz.: Komendanto pabaudos. *Lietuvos aidas*, 1933, rugsėjo 20, p. 7.

⁷² Žr. pvz.: Völkischer Beobachter vėl ėmė smarkiai pulti Lietuvą. *Lietuvos aidas*, 1935, sausio 22, p. 4.

IŠVADOS

1. Per du funkcionavimo Lietuvoje dešimtmečius, nepaisant kai kurių epizodinių eksperimentų (susiejimo su tam tikromis teritorijomis ir institucijomis), transformacijos bandymų, karo padėties režimo reglamentavimas žymiau nepasikeitė, tačiau gerokai nutolo nuo pirminės savo paskirties (trumpalaikė tvarkos palaikymo užnugaryje ir paramos kariuomenei telkimo karo veiksmų metu priemonė), ilgainiui virsdamas beveik vien policiniu visuomenės politinės raiškos kontrolės instrumentu. Dėl to visuomenė tokios „gyvenimo realybės“ neretai tiesiogiai netgi nebesiedavo su kariuomene.

2. Karo padėties režimo poveikis kasdieniam Lietuvos žmonių gyvenimui 1919–1939 m. akivaizdžiai kito. Pirmaisiais metais dėl įvairių prievolių, ūkinių apribojimų, suvaržymų dažnokai kildavo nepasitenkinimas karine administracija ir kitais kariuomenės atstovais. Tačiau tokoskyrai tarp jų ir visuomenės susidaryti neleido saugumo, autoritetingo galios instituto poreikis, taip pat tautiniai ir patriotiniai motyvai. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje karo padėtis trikdė tik politiškai angažuotų, aktyvių visuomenės narių saviraišką, visų kitų kasdienybėje ji tapo menkai pastebima, todėl nepasitenkinimo kariuomene iš esmės nekėlė.

3. Lietuvos politinė viršūnė ir kariuomenės vadovybė suvokė ir pripažino nuolat veikiančios karo padėties daromą žalą savo ir šalies reputacijai, todėl reiškė norą ir net atsargius pažadus, tinkamoms sąlygos susidarius, iš esmės keisti situaciją. Tačiau dėl vidaus opozicijos aktyvumo, didėjančio išorinio spaudimo karo padėtis iki pat 1938 m. pabaigos nebuvo atšaukta. Kita vertus, dėta nemažai pastangų taip patobulinti kariuomenės administruojamą vidaus režimą, kad jis kuo mažiau trikdytų piliečių kasdienybę, nepatrauktų užsienio stebėtojų dėmesio. Tai iš esmės pavyko pasiekti, ir kariuomenės įvaizdis labai nenukentėjo.

Įteikta 2018 m. lapkričio 26 d.

THE STATE OF WAR IN THE REPUBLIC OF LITHUANIA IN THE PERIOD OF 1919-1939 AND PUBLIC ATTITUDE TO THE MILITARY

Dr. Modestas KUODYS,
The Ninth Fort of Kaunas Fortress

Based on the sources and historiographical material, the article aims to evaluate how much and how the state of war lasting for twenty years, i.e. from 1919 to 1939, in the Republic of Lithuania affected the attitude of the society to the military. First, the article briefly presents general features of the regulation and administration of the state of war in Lithuania. Then, it analyzes the specific aspects of the particular situation that had the biggest influence on the daily life of the society and how it changed over time.

The analysis of historical materials shows that during the first years of independence, there were many instances of dissatisfaction with the military administration and other representatives of the military due to the broad range of obligations and economic restrictions. Nevertheless, the divide between them and the society was prevented by the need for security, authoritative body of power and national patriotic feelings. In 1930s, the state of war interrupted the self-fulfillment of politically motivated and active members of the society only, while others barely noticed it in their daily lives and, therefore, expressed no hostility towards the armed forces.

The Lithuanian political authorities and top management of the armed forces realized and acknowledged the damage to their reputation and that of the state caused by the continuous state of war. Consequently, they expressed a desire and even cautious promises to change the situation under appropriate conditions. However, due to the active opposition and increasing external pressure, the state of war was not canceled up to the end of 1938. Nevertheless, considerable efforts were made to improve the internal regime administered by military authorities to avoid causing unreasonable problems to the residents and resenting foreign observers.